

El paper de la dona en el desenvolupament de zones rurals

Isabel de Felipe i Lina Zekri

El paper de la dona en el desenvolupament de les zones rurals

Lina Zekri

Isabel de Felipe

Escuela Técnica Superior de Ingenieros Agrónomos. Universidad Politécnica de Madrid.

“En els països en desenvolupament, les dones constitueixen les principals productores d'aliments. Representen el 60% de la mà d'obra agrícola i aporten una gran part dels ingressos en efectiu.

¿Per què les dones es troben per sota del llindar de la pobresa?”¹

Existeixen **espais geogràfics i grups humans** en els que s'aguditzen els fenòmens de marginació. En el medi rural, les dones pateixen **“una doble marginació”**. “Quan el 40% de la població rural total viu per sota del llindar de la pobresa, per a les dones la taxa és del 60%. El nombre de famílies dirigides per dones, les famílies més pobres², augmenta ràpidament, i nombroses regions del món coneixen la **“feminització de la pobresa”** (Andersen, 1994).

El discurs actual sobre la necessitat de lluita contra la pobresa -un fenomen agreujat en un context de mundialització- i l'aproximació de gènere adoptada per les diferents instàncies multipliquen les accions en el sentit de la consolidació del paper econòmic de la dona, amb la finalitat d'habilitar-la per a engegar activitats generadores d'ingressos.

En quina mesura les accions de desenvolupament poden reforçar l'estatus econòmic de la dona en el mitjà rural pobre? Són unes formes de promoció pertinents i adaptades a les realitats femenines, o faria falta reconsiderar-les i replantejar-se la seva concepció i la seva aplicació?

Desenvolupament Rural Integrat (Tunísia)

Basant-nos en una experiència de camp en el nord-oest de Tunísia, vàrem analitzar les iniciatives de promoció femenina com accions de **“desmarginació”** i **“empoderament”**, parant una atenció particular a les dinàmiques operades per aquestes accions sobre les dones i les famílies.

Aquest anàlisi té per marc espacial una zona desfavorida en el nord-oest de Tunísia: “el Taref”/ Sector Ouechtata / Delegació de Nefza / “Gouvernorat” de Béja, en la qual es va engegar el Projecte de Desenvolupament Rural Integrat (PDRI) de Taref es refereix a una població que viu en una zona marcada per un espai vital reduït: és un passadís llarg i estret

¹ Andersen, 1994

² En 38 de 61 estudis sobre la pobresa de llars segons el gènere, “es va comprovar que les llars les caps de les quals són dones predominen entre els pobres” (UNFEM, 2002).

El paper de la dona en el desenvolupament de zones rurals

Isabel de Felipe i Lina Zekri

situat al peu de la muntanya Kheroufa i vorejat pel riu Oued El Melah³. Es tracta d'una intervenció integrada que té com objectiu la millora d'ingressos de les llars, la protecció de l'ambient natural i sobretot, l'animació i responsabilització de la població, especialment de les dones.

Característiques de la regió

La regió tunisiana del nord-oest està marcada pels indicadors de desenvolupament més baixos del país. L'alta taxa d'atur a la regió sobrepassa la mitjana nacional. L'anàlisi de l'estructura dels ingressos familiars indica de manera significativa el predomini de recursos procedents de l'emigració i de les activitats extra agrícoles. La propietat de la terra a la regió es caracteritza pel predomini de petites explotacions i per la seva fragmentació excessiva.

El medi humà

La zona de Taref està habitada per una població muntanyesa, que viu essencialment d'una agricultura basada en petites explotacions (1,5 ha). Formada per 510 famílies (2481 habitants), amb una mitjana de 4,86 persones/llar. Es caracteritza per la joventut dels seus habitants: la població de 30 anys i menys representa el 69,6% de la població global.

Nivell d'instrucció dels adults

Els pares que han freqüentat l'escola corànica primària representen el 27,7%; el 8,5% de la totalitat dels caps de família ha seguit l'ensenyament mig.

Activitats segons el sexe

-Homes: La població productiva viu una situació socio-professional difícil. En efecte, a una regió amb baixes potencialitats econòmiques i amb una mà d'obra creixent, no qualificada, que busca feina. L'atur constitueix el problema essencial d'aquesta societat rural. Els caps de família, i de vegades els solters, marxen de la regió durant uns mesos buscant treball a les ciutats del litoral tunisià; l'emigració afecta així al 60% dels homes, i gairebé la totalitat de les famílies tenen almenys un membre de la família (pare, fill o filla) instal·lat a la ciutat. Les enquestes socio-econòmiques realitzades per la ONGD Association pour la promotion de l'emploi et du logement (APEL) han revelat que el 46,2% dels caps de família treballen al sector agrícola; el 37,2% a les obres; el 10,6% als diversos serveis, i que el 6,6% són jubilats...

-Dones: A més de les activitats domèstiques quotidianes, cuiden els horts i s'encarreguen del bestiar. Elles s'ocupen del tabac, que constitueix el cultiu familiar per excel·lència a Taref i que requereix nombroses operacions, assegurades per la mà d'obra femenina (180 jornades de treball/ha/any). Aquest cultiu és la única producció especulativa enterament comercialitzada i que permet obtenir els diners necessaris per a l'escolarització dels nens i el començament de la campanya agrícola.

En resum, les dones ocupen un terç del seu temps cuidant l'hort de la família, un altre amb el treball agrícola (tabac, cereals, bestiar), un cinquè buscant llenya i aigua, i la resta el dediquen a activitats artesanals.

³ La paraula 'malah' en àrab, significa salat.

El paper de la dona en el desenvolupament de zones rurals

Isabel de Felipe i Lina Zekri

Els microcrèdits com a estímul al desenvolupament

La idea del microcrèdit és realitzar uns petits préstecs a persones amb pocs recursos que responguin amb un compromís personal. A diferència d'altres emprèstits, no hi ha garantia que els protegeixi i els tipus d'interès –quan s'apliquen- són pràcticament els del mercat. Encara que es corren riscos que van des de petites corrupcions a impagament dels receptors, està comprovat que el percentatge de les devolucions és major que en els préstecs comercials. Aquesta pràctica va ser iniciada a mitjans dels anys setanta a Bangladesh per l'economista Mohamed Yunus, i tractava de combatre la misèria mitjançant el finançament de microempreses. Les quanties dels préstecs han anat augmentant segons els objectius, però l'esperit inicial es manté.

A més dels objectius bàsics, els microcrèdits tenen altres resultats secundaris a tenir en consideració, doncs estimulen l'esperit d'estalvi i l'autocontrol i impulsen petites inversions a nivells assequibles.

No obstant això, el marc operatiu presenta una sèrie de barreres que és necessari tenir en compte. És important considerar la gran dispersió dels beneficiaris, ja que molts d'ells es troben a zones rurals relativament aïllades i uns altres estan als cinturons marginals de les ciutats. En ambdós casos, l'activitat econòmica està subjecta a riscos climatològics i econòmics majors. És precisament aquest entorn què ofereix avantatges comparatius al protagonisme de les dones, relegades moltes vegades per l'economia i la política institucionals. De fet, prop del 80% dels destinataris dels microcrèdits són dones de zones marginals, que tenen la responsabilitat del manteniment de la família i la capacitat de mobilitzar a alguns dels seus membres.

Les estratègies dels actors a través dels microcrèdits

L'**Estat** es presenta com el principal actor dels microcrèdits². En el marc de la seva política de lluita contra la pobresa i de promoció de les iniciatives empresarials, per a posar remei a la imperfecció del mercat del crèdit ha impulsat, el 1997, la creació del Banc Tunisià de Solidaritat (BTS), banc de dipòsit sota la tutela del Ministeri de Finances.

A Tunísia, el sistema de microcrèdits es basa principalment en la col·laboració entre la BTS i les associacions autoritzades pel ministeri de Finances per a concedir microcrèdits (87 ONGD el 2004). L'Estat considera les **ONG** com organitzacions de proximitat a la població. Aquests actors actuen d'intermediaris i s'encarreguen de les formalitats administratives, de concedir microcrèdits, seguir i aconsellar als beneficiaris i assegurar el reemborsament dels crèdits.

La proporció de les dones és del 40%. Els microcrèdits han tingut en compte totes les regions, especialment les zones prioritàries, que representen el 65% de la totalitat dels microcrèdits concedits.

El BTS s'encarrega de finançar els programes de les associacions, de formar als seus agents i d'assistir-los, assegurant que les lleis i els procediments dels microcrèdits siguin respectats. En contrapartida a aquesta funció d'intermediària, la ONGD cobra un import igual a l'interès que resulta de cada reemborsament del crèdit, obtenint d'aquesta manera ingressos que li permeten cobrir les seves despeses de funcionament.

A més, s'observa una orientació participativa. En efecte, el crèdit no està condicionat pel plantejament de tal o qual activitat; l'ONGD assegura que les dones puguin triar per elles mateixes l'activitat a desenvolupar, amb la finalitat de responsabilitzar-les i treure-les de la condició de beneficiàries passives a la de veritables actors. Per exemple, i pel que fa a la concessió de macroprojectes agraris, la ONGD va aconseguir que les dones es desplaçessin i triessin el bestiar que desitjaven criar.

El paper de la dona en el desenvolupament de zones rurals

Isabel de Felipe i Lina Zekri

Pel que fa al nivell de les **beneficiàries**, cal estudiar les diferents estratègies enfront els microcrèdits segons els nivells de desenvolupament de les dones, doncs les seves prioritats seran diferents segons siguin les seves economies d'estricta supervivència o no ho siguin. Les actuacions podrien diferir dels objectius de la ONGD, ja que les dones podrien dedicar el crèdit a les diferents prioritats de les seves llars i no a la creació d'una petita empresa.

De vegades el crèdit és *objecte de transferències dintre de la família*: Una dona, per exemple, ha preferit donar el microcrèdit al seu marit perquè consolidi el seu comerç de roba (activitat informal) a Tunísia (capital). Aquest, pel seu costat, envia alguns diners a la seva dona perquè pugui reemborsar el crèdit a temps. Aquest cas il·lustra el desviament del crèdit del seu objectiu inicial i la fugida del capital des del camp cap a la ciutat, que obstaculitza el desenvolupament econòmic de la zona.

També ens trobem casos d'innovació: algunes dones capdavanteres engeguen un projecte inèdit i sobrepassen així les lògiques d'acció tradicionals, desenvolupant activitats comercials.

Sabiha, que s'havia beneficiat d'un microprojecte per a la cria de bestiar oví (crèdit en espècie), va declarar que les seves ovelles havien mort i va començar un comerç informal de roba. Ara es desplaça pels mercats de les localitats veïnes quatre vegades per setmana (una gran mobilitat en comparació de les seves veïnes). Afirmar que "la situació de la família ha millorat molt amb el comerç". Sabiha rebutja reemborsar el crèdit, adduint que les seves ovelles estaven malaltes des del principi. Això és un desviament del crèdit i probablement aquesta beneficiària ha aprofitat el microprojecte com a trampolí per a establir una activitat més rendible ja que, en efecte, res prova que hagi perdut realment les seves ovelles i pot haver-les venut per a convertir-se en venedora ambulat, idea suggerida pel seu germà que viu a la ciutat.

A partir d'aquest exemple, pot veure's que les zones desfavorides no estan totalment aïllades. En efecte, els moviments de la població i l'existència de xarxes socials a la ciutat impliquen la circulació de noves idees i l'aparició de noves pràctiques en el medi rural. La mobilitat és així generadora d'innovació i indueix a reconsiderar l'espai rural.

Un altre exemple és l'establiment d'un comerç de fruits secs. Aziza (líder) va demanar un crèdit per a consolidar el comerç oliverer. Com va rebre els diners massa tard per a la temporada oleícola, va dedicar una part de l'import a la construcció d'una habitació per a passar l'hivern (viu en una habitació molt humida, afectada per la filtració de les pluges) i l'altra part va servir per a l'establiment d'una "botiga" de fruits secs en un lloc estratègic al costat d'una escola primària. Aquesta dona ha lluitat per consolidar el seu projecte i ara està més optimista pel que fa al seu futur: "*el microprojecte m'ha permès tenir una mica de diners, m'evita demanar préstecs. Amb aquest projecte, puc assegurar el sopar per a la meva família*".

Reflexions finals

El microcrèdit és un instrument inqüestionable per treure a la dona de la seva marginació. No només impulsa microprojectes amb la millora directa del nivell de vida, sinó que, gràcies als seus efectes secundaris integradors, duu a la reconsideració de les relacions de gènere.

- L'alleugeriment i l'eradicació de la pobresa no s'assoleixen sense la reducció de les diferències de gènere.
- La formació i els microcrèdits es presenten com respostes a les necessitats pràctiques i estratègiques de les dones i contribueixen incontestablement al seu "empoderament".
- Els tràmits administratius de concessió del microcrèdit tenen efectes secundaris innegables; el microcrèdit en favor de les dones no és solament una acció que afavoreix la consolidació d'algunes activitats productives, sinó també un mecanisme d'enfortiment

El paper de la dona en el desenvolupament de zones rurals

Isabel de Felipe i Lina Zekri

de la seva posició social. Les dones han de presentar-se als despatxos de la ONGD, de l'ajuntament i del banc i aquests tràmits responsabilitzen a la dona que s'introdueix en els circuits i espais formals i pren així consciència del seu estatus i dels seus drets.

- Així mateix, aquestes formalitats administratives indueixen a les dones a prendre consciència del seu analfabetisme, amb el que algunes es van integrar al programa nacional d'alfabetització. Referent a la formació i tenint en compte l'alta taxa d'analfabetisme entre les dones de zones rurals, l'assistència als programes d'alfabetització i formació han de ser condicions necessàries per a l'atorgament del crèdit.
- Les dones tenen unes necessitats pràctiques d'alimentació, vestit, habitatge, accés al crèdit i a la propietat, i també uns interessos estratègics relacionats amb la seva participació en les decisions dins l'estructura familiar i a la societat i amb la igualtat d'oportunitats en tots els àmbits de la vida. Els microcrèdits es presenten com a respostes a aquestes necessitats i interessos i a més el resultat d'aquestes inversions és inestimable pel seu efecte multiplicador sobre el conjunt de la comunitat i sobre les generacions futures. No obstant això s'hauria de fer un seguiment de les activitats consolidades pel microcrèdit i no considerar el reemborsament com criteri d'èxit de l'acció.
- Finalment, caldria reforçar el paper del grup en tots els microprojectes, ja que és el marc natural on la dona podrà tenir veu i prendre consciència del seu poder com a persona.

Referències bibliogràfiques

ANDERSEN, C. (1994). *Un développement durable - Les femmes et le progrès rural*. Bruxelles: Fondation du Roi Baudouin.

CHESTON, S. y KUHN, L. (2002). *Empoderamiento de la mujer a través de las microfinanzas*. Program analyst for opportunity international.

NORTON G.W.y ALWANG, J. (1995). *Economía del desarrollo agrario*. Mundi Prensa. Madrid.

UNIFEM. (2000). *El progreso de las mujeres en el mundo*. www.unifem.undp.org